

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่สำคัญของชาติไทย มีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการดำเนินชีวิตของคนไทย ดังคำกล่าวของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2534) ว่า

ในทางการศึกษานั้นเมื่อมองโดยภาพรวม พระพุทธศาสนาจัดเป็นวิชาสำหรับผู้เรียนโดยสถานะหลัก 2 อย่าง คือ ในฐานะที่เป็นระบบจริยธรรมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่หรือเป็นแหล่งคำสอนจริยธรรมของประชากรแทบทั้งหมดของประเทศ และในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมไทย ทั้งในด้านวัตถุธรรมและในด้านนามธรรมซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมมากที่สุดอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคมเป็นมาตรฐานการดำเนินชีวิตสำหรับผู้นับถือ และเป็นสภาพแวดล้อมอันกว้างใหญ่ทางสังคมสำหรับผู้มิได้นับถือ

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งแห่งคำสอน และระบบจริยธรรมที่ซึมซาบแผ่ไปทั่วและหยั่งรากลึกกลงแล้วในพื้นฐานของสังคมไทย เป็นปัจจัยแวดล้อมชีวิตของคนไทย ปกคลุมการดำเนินชีวิตและกิจกรรมของคนไทยทุกด้านเป็นแกนนำและกำกับชีวิตของบุคคลช่วยเหลือเลี้ยงรักษาให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยดี หลักพุทธธรรมได้รับการสืบทอดอย่างมั่นคงในรากฐานของวัฒนธรรมไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงสมัยประชาธิปไตยในปัจจุบัน หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนประการหนึ่ง คือ การปลูกฝังหลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนาผ่านโรงเรียนเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันได้ให้ความสำคัญ"วิชาจรรยา" เป็นวิชาอันดับแรกในโครงสร้างของหลักสูตร พ.ศ. 2452

วิชาธรรมานี้ได้รับการปรับปรุงพร้อมกับวิชาอื่น ๆ มาโดยลำดับมีการเปลี่ยนชื่อเป็น วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม วิชาจริยศึกษา จนถึงวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งวิชาพระพุทธศาสนานี้ได้รับการกำหนดไว้ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในส่วนที่เกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนานั้นทางกระทรวงศึกษาธิการได้บรรจุวิชาพระพุทธศาสนาในหมวดวิชาสังคมศึกษา 6 รายวิชา ประกอบด้วย รายวิชาพระพุทธศาสนา ส048 ส049 ส0410 ส0411 ส0412 และ ส0413 เป็นวิชาเลือกบังคับ ให้นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธเรียนภาคละ 1 รายวิชา สัปดาห์ละ 2 คาบ ตลอด 3 ปี เนื่องจากผู้เรียนในวัยนี้กำลังอยู่ในวัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่เริ่มพัฒนาค่านิยมของตนเอง ดังที่เฮิร์ลล็อก (Hurlock, 1967) กล่าวว่าไว้ว่า "วัยรุ่นเป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ วัยแห่งการปรับตัว วัยแห่งปัญหา และวัยแห่งความเครียดทางอารมณ์ วัยนี้ค่านิยมจะมีบทบาทในการตัดสินใจ เป็นระยะที่กำลังพัฒนาค่านิยมมากที่สุด" นอกจากนี้วัยรุ่นยังเป็นช่วงที่มุ่งแสวงหาเอกลักษณ์แห่งตน (Self Identity) การแสวงหาเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่นนี้ อีริกสัน (Erikson, 1968) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า "เป็นช่วงที่วิกฤตการณ์ที่สุดยิ่งกว่าช่วงใด ๆ ของชีวิต"

และการที่สังคมไทยกำลังก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศในทศวรรษที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบให้พฤติกรรมของคนในสังคมไม่เหมาะสม ประพฤติตนเลื่อมใสในด้านศีลธรรมจรรยาใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่รุนแรง ผู้เรียนที่กำลังอยู่ในช่วงวัยรุ่นซึ่งยังไม่มีวุฒิภาวะความเป็นผู้ใหญ่พอจึงอาจลอกเลียนแบบพฤติกรรมต่าง ๆ โดยขาดวิจารณญาณที่ดี ดังนั้นการจัดให้นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้มีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนาจะทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีหลักความประพฤติที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป

วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) นั้น มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง มีเจตคติและค่านิยมที่ดีต่อพระพุทธศาสนา มีทักษะในการคิดและปฏิบัติและสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตรประจำวันเพื่อพัฒนาตนและสังคม (กรมวิชาการ, 2536) จุดประสงค์นี้จะบรรลุผลสำเร็จได้ ครูผู้สอนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนา

เป็นอย่างดี สามารถเสริมสร้างให้นักเรียนเกิดความรู้สึกเลื่อมใส และเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาตลอดจนสามารถโน้มน้าวให้ผู้เรียนมีความประทับใจ และเห็นความสำคัญของการเรียนพระพุทธศาสนา ครูผู้สอนจะต้องศึกษาหาความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากที่ศึกษาจากคู่มือการสอนเพื่อนำเนื้อหามาปรับปรุงการเรียนการสอนให้เหมาะกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน เนื่องจากการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันยังทำให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่มีค่านิยมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ ไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายหลังการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงจำเป็นที่ครูผู้สอนต้องหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมให้สนองตอบต่อความต้องการของผู้เรียน

ปัจจุบันแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในลักษณะวรรณกรรมพุทธศาสนา ที่อยู่ในรูปของบทความ ตำรา หนังสือ และอื่น ๆ วรรณกรรมพุทธศาสนาเหล่านี้ได้พยายามอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล การเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับประเด็นทางสังคมการเมือง การปรับใช้หลักพระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ รวมทั้งความพยายามที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับศาสนาอื่นในสังคม

จากความแพร่หลายของวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีความสร้างสรรค์สูงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาในปัจจุบันว่ามีความสอดคล้องกันระหว่างหนังสือพุทธศาสนากับจุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 มากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นแนวทางในการคัดเลือกหนังสือพุทธศาสนามาใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสำหรับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาภายในโรงเรียน ทั้งนี้เนื่องจากการเลือกเนื้อหาวิชาให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของการสอนเป็นสิ่งที่ยากที่สุดอย่างหนึ่ง บ่อยครั้งที่ครูไม่เข้าใจว่าเนื้อหาวิชานั้นเลือกมาจากประสบการณ์และความรู้อันกว้างขวางของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน และเวลาสอนก็ไม่ตรงตามเนื้อหาที่เลือกไว้แล้ว (อรสา ปราศุณทร, 2525) ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์หนังสือพุทธศาสนา ดังกล่าว เพื่อช่วยเหลือครูและนักเรียนได้อ่านหนังสือที่ลุ่มลึกแต่ตรงตามหลักสูตรเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกวิเคราะห์เฉพาะเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาที่มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้ว ร้อยกรอง เอกสารที่แปลมาจากต่างประเทศ แต่ไม่รวมหนังสือพุทธศาสนาที่เป็นแบบเรียนเพราะเป็นหนังสือที่ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้ในโรงเรียน สอดผ่านการพิจารณาจากฉันทะจากผู้เกี่ยวข้องแล้วเป็นอย่างดี ดังนั้น

ผู้วิจัยจึงเลือกวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือพุทธศาสนาที่มีจำหน่ายทั่ว ๆ ไป ซึ่งสามารถหาอ่านได้ง่ายและเพื่อให้ได้ประโยชน์ในด้านการศึกษาผู้วิจัยจึงได้เลือกวิธี "การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)" เพราะการวิเคราะห์เนื้อหาเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดในการศึกษาข้อมูลที่ได้จากสื่อมวลชนไม่ว่าแขนงใด เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถสะท้อนให้เห็นขอบเขตและลักษณะของเนื้อหาในแต่ละช่วงเวลา และสามารถช่วยในการปรับปรุงเนื้อหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

นอกเหนือจากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาแล้ว ผู้วิจัยยังมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางพัฒนาจริยธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา เนื่องจากปัญหาจริยธรรมของสังคมไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการล่องเกินทางเพศ ปัญหาทุจริต ปัญหายาเสพติด และปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ล้วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการจัดการศึกษาของรัฐ เพราะการศึกษาเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์โดยตรง ต่อการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของประเทศให้รู้จักคิด รู้จักสร้างสรรค์ รู้จักแก้ไขปัญหา ตลอดจนเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม แต่กระบวนการศึกษาของรัฐที่ผ่านมามุ่งดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองตามแบบประเทศตะวันตก และใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือให้เกิดประสิทธิผลในทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมระบบการแข่งขันและค่านิยมบริโภคนิยม ทำให้คนในสังคมมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ระบบการศึกษาของไทยในปัจจุบันจึงไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมไทยได้

การดำเนินการศึกษาที่อาศัยระบบการพัฒนามาตามแนวทางของตะวันตก นอกจากทำให้สังคมไทยไม่สามารถบรรลุถึงความเจริญแบบประเทศตะวันตกแล้ว ยังทำให้สังคมไทยประสบปัญหาที่เกิดจากความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม การศึกษาของไทยควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย ที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิธีการพัฒนาจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการจัดจริยศึกษาสำหรับสังคมไทยในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องด้านเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนากับจุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างเป็นหนังสือพุทธศาสนาที่จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มในระหว่างปี พ.ศ. 2533-2536 ผลิตในประเทศไทย
2. บริษัทหรือสำนักพิมพ์ที่ผลิตหนังสือพุทธศาสนาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร
3. หนังสือพุทธศาสนาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้มีลักษณะการประพันธ์แบบร้อยแก้วและร้อยกรอง เอกสารที่แปลมาจากต่างประเทศ ไม่รวมหนังสือที่เป็นแบบเรียน

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

หนังสือพุทธศาสนา หมายถึง หนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาในเรื่องดังต่อไปนี้

- 1) ประวัติและความสำคัญของพระพุทธรูปศาสนา
- 2) พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกาและชาวพุทธตัวอย่าง
- 3) พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม
- 4) พระสงฆ์และการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์
- 5) หน้าทีชาวพุทธ
- 6) พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา
- 7) การบริหารจัดการและเจริญปัญญา
- 8) มรรยาทชาวพุทธ ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพุทธศาสนา

การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การจำแนกรายละเอียดของเนื้อหาในหนังสือพุทธศาสนาว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนาหรือไม่เพียงใด

ความสอดคล้อง หมายถึง เนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาอื่นได้แก่คำบรรยายตรงตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

จุดประสงค์การเรียนรู้ของหลักสูตร หมายถึง ความต้องการโดยเฉพาะแต่ละรายวิชาซึ่งกำหนดขึ้นตามนัยแห่งจุดประสงค์ทั่วไป และกำหนดให้เป็นรายละเอียดเชิงพฤติกรรม สามารถใช้ในการวัดผลได้

หลักสูตร หมายถึง หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง 2533)

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อให้ทราบว่าหนังสือพุทธศาสนาในปัจจุบันสอดคล้องกับจุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 มากน้อยเพียงใด
2. ผลการสำรวจจะเป็นแนวทางในการเลือกสรรหนังสือพุทธศาสนาให้แก่ครูและบรรณารักษ์ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524
3. ผลการศึกษาจะเป็นพื้นฐานของการจัดจรรยาวิชาตามหลักพระพุทธศาสนา